

המחקה הפרסומים וההוראה של מורשת יהדות המזרח במוסדות אקדמאים בישראל

המכון לחקר היהדות במזרח – אוניברסיטת בר-אילן

- א. רובינשטיין, פרופ' ש. שורצפוקס וד"ר א. בשן. הקובץ כולל מאמרים על יהודי יוון, הבאלקאן, המזרח-התיכון והמאגרב.
2. מפתח לשו"ת ר' שמואל די מדינה – בעריכת ל. בורנשטיין.
3. שביה ופדות בחברה היהודית בארצות הים התיכון מגירוש ספרד עד המאה הי"ט; סקירה היסטורית-חברתית על פעולותיהן של הקהילות הספרדיות לפדיונם של שבו-יים – בעריכת אליעזר בשן.
4. פרקים בתולדות ישראל בדורות האחרונים. חוברת בת 10 פרקים המיועדת לתלמידי כתות י"ב, על-פי הזמנת המרכז לשילוב מורשת יהדות המזרח, משרד החינוך והתרבות – בעריכת ד"ר אליעזר בשן (הוגש כבר).
- עובדון ספרותי של פרופ' ח.ז. הירשברג ז"ל הצוות קיבל על עצמו להכין לדפוס את הכרך השני מספרו של ח.ז. הירשברג A. History of the Jews in North Africa, בתוכנית להוציא קובץ שיכלול מבחר מאמרים של הנ"ל על יהודי צפון-אפריקה, שפורסמו בכתבי-עת ובקבצים מדעיים.

פרויקטים המתכצעים והמתוכננים לפרסום

1. מהדורה מדעית של תשובות ר' אישתרוק בן שאנג"י, מחכמי קושטא וסופיה בשליש הראשון של המאה הי"ז, על-פי כתב-יד מוסקבה מס' 548. הקובץ כולל חומר היסטורית-חברתי על חיי היהודים במזרח-התיכון. בצירוף מבוא והערות. המהדורה הרב משה עמאר.
2. מהדורה מדעית של תשובות ר' חיים כפוס

המכון לחקר היהדות במזרח הוקם בשנת תשכ"ח (1968) על-ידי פרופ' חיים זאב הירשברג ז"ל, שכיהן כראש המכון עד פטירתו בט' שבט תשל"ו. מיום פטירתו מרכז אותו ד"ר אליעזר בשן, כיו"ר ההנהלה מכהן פרופ' ש. שורצפוקס.

מטרות המכון ופעולותיו

- א. הדרכת חוקרים צעירים ועידודם לעסוק בחקר תולדות היהודים במזרח ופירסום ממצאיהם.
  - ב. הישום ומיפתוח המקורות המפורטים בספריים שונים, בעיקר ספרי שאלות ותשובות ומקורות אחרים, המאירים פרטים מחיי היהודים בארצות האיסלאם: אפריקה הצפונה וארצות המזרח-התיכון. מיון המקורות לפי נושאים ראשיים ומשניים, כגון: חיי הציבור, התקנות, הפעילות הכלכלית והרוחנית בשלב ראשון ייעשה מיפתוח השאלות והתשובות, החל מהדור שלאחר גירוש ספרד ואילך.
  - ג. הישום עדויות וזכרונות על חיי היהודים בארצות המזרח, מפי יהודים שעלו מארצות אלו.
  - ד. הוצאת מהדורות מדעיות של כתבי-יד, מוצאותיהם של החכמים שפעלו בארצות אלה.
  - ה. השתתפות בפעילות מדעית וחינוכית במסגרות שונות, שמטרתן להעמיק את הידע ולקרב את הציבור ומחנכיו להכרת המורשת של היהודים בארצות המזרח.
- תוכנית פירסומים לשנת תשל"ט
1. מזרח ומערב ב, קובץ מחקרים בתולדות היהודים במזרח ובמאגרב – בעריכת פרופ'

רוש ספרד. החומר מאיר היבטים אלה בחיי היהודים: מעמדם הכלכלי והחברתי, מבנה הקהילה, המשפחה, היחסים עם השלטונות והחברה הסובבת.

8. תיעוד בעל־פה – הקלטות מפי יהודים מארצות המאגרב, בעיקר יוצאי ג'רבה, בתיאום עם המחלקה לסוציולוגיה באוניברסיטת רשיטה. עריכה ועיבוד – א. תדאר. הרישום יקיף מנהגים, אורחות־חיים, וידיעות על חיי החברה והכלכלה.

9. רישום המידע על היהודים בארצות האיסלאם מן העתונות וכתבי־העת העבריים והלועזיים. המטרה לערוך רישום מדויק של כל הפרטים שהתפרסמו בעיתונות ובכתבי־עת יהודיים ולעזימים על היהודים בארצות האיסלאם. רשימת העתונות כוללת עיתונות אירופית ומזרחית, בשפות: עברית, ערבית, אנגלית, צרפתית, גרמנית, ספרדית, לאדינו ואיטלקית. בביצועו של נתן גודשמידט.

צוות המכון השתף בעריכת ביבליוגרפיה יות, חומר־לימוד, ביעוץ ובהוצאות בהשתלמויות לעובדי־חינוך, בערכים לספר על חכמי־המזרח, וכן בשיעורים ובהוצאות, בימי־עיון ובכינוסים שונים.

מחכמי מצרים במאה הי"ז, על־פי כתבי־יד בית־המדרש לרבנים בניו־יורק, R. 1454. וכ"י קופמן, בודאפשט 133. בצירוף מבוא והערות. המהדיר: מיכאל ליטמן.

3. פנקס קהל הליוורגוזים בתוניס, הכולל 109 דפי פוליו, כתשעים תעודות, אמצע המאה הי"ח עד סוף המאה הי"ט, על־פי כתבי־יד מכון בן־צבי, מס' 1878. המהדיר: יצחק אברהמי.

4. יהודי אלג'יר במאה הי"ח ובתחילת הי"ט, על־פי תיאורי נוסעים. קובץ מקורות מתורגמים מצרפתית ומוערם, בעריכת פרופ' ש. שורצפוקס.

5. פרקים בחיי־הכלכלה של היהודים במזרח־התיכון במאות ה"ה–ה"ח – בעריכת ד"ר אליעזר בשן.

6. התקנות של קהילות המאגרב, מגירוש ספרד עד ימינו. מקורות מבוארים עם מבואות – בעריכת מ. עמאר, ת. בנטוב.

7. מבחר התקנות של קהילות המזרח, מגירוש ספרד עד המאה הי"ט, מקורות מבוארים. הצוות: ל. בורנשטיין, ש. פיק, ש. גרוס.

מטרת המחקר לתת תיאור מקיף על הארגון הקהילתי והפעילות הקהילתית, כמשתקף בתקנות של הקהילות הספרדיות החל מגי

פעולות אוניברסיטת חיפה

בתחום מורשת יהדות ספרד וארצות האיסלאם

בשנת תשל"ט

א. הוראה

1. באוניברסיטת חיפה פועלת זו השנה השנייה חטיבת לימודים מיוחדת למורשת יהדות ספרד וארצות האיסלאם. החטיבה מעוגנת בחוג ההיסטוריה של עם ישראל, ובמסגרתה נלמדות סוגיות היסטוריות, ספרותיות והגותיות, לשוניות, סוציולוגיות ופולקלור.

תוכנית־הלימודים של החטיבה לשנת תשל"ט רצ"ב:

– קווי יסוד בתולדות ישראל בעת החדשה – ארצות האיסלאם – צ' יהודה.

– מעמד החברתי והכלכלי של היהודים באימפריה העותמאנית במאות ט"ז–י"ח – ד"ר י' ברנאי.

– מקורות לתולדות הישוב במאה הי"ח – ד"ר י' ברנאי.

– ראשית הקבלה – מ' פכטר.

– מבוא ליחסים בין־עדתיים – א' סמוחה.

– מבוא לספרות העממית של עדות־ישראל –

– ד"ר ע' שנהר.

– מקורות לתולדות היהודים בארצות האיסלאם בעת החדשה – צ' יהודה.

– ראשיתה של הפעילות הציונית בארצות המזרח – צ' יהודה.

– סוגיות בתולדות הישוב במאות י"ח–י"ט – י' ברנאי.

– הקבלה במאה הי"ג – מ' פכטר.

– קריאה מודרכת בפלוראליזם וקונפליקט בישראל – ד"ר ס' סמוחה.

– דיאלקטיקה ערבית יהודיים – פרופ' י' מנצור.

– מבוא לספרות העממית של העדות בישראל – ח' בריצחק.

– שפות העדה הספרדית – ד' גולד.

בשנת הלימודים תש"מ יש בדעתנו לגוון ולהרחיב את מסגרת הקורסים הניתנים בחטיבה.

- יהודיים, מאת פרופ' יעקב מנצור.
 (6) הלשון היהודית-ערבית של יהודי מארוקו, מאת ד"ר יוסף שטרית.
 (7) מבחר מחקרים בג'ודזמית ובשפות יהודי ספרד, מאת דוד גולד (בחלקם פורסמו בכתבי-עת שונים בעולם ובחלקם בהכנה).
 (8) יחסי יהודים-מוסלמים בספורי-העם של היהודים יוצאי צפון-אפריקה ואסיה, מאת ד"ר עליזה שנהר.
 (9) ספרות ילדים עממית, מאת ד"ר עליזה שנהר.
 (10) איסוף ספוריים בעיירה שלומי, מאת חיה בריצחק.
 (11) קובץ הדרושים שבספר "אור צדיקים" המיוחס לרבי יוסף קארו ודרושו של ישראל די קוריאל, מאת ד"ר מרדכי פכטר.
 (12) דמותו של רבי אלעזר אזכרי עפ"י יומנו המיסטי שבכתבי-ד"ר מילי דשמיא" וספר "חרת-דים" – מאת ד"ר מרדכי פכטר.
 (13) ספרות הדרוש במאה ה־17, מאת ד"ר מרדכי פכטר.
 (14) מנהיגות עדתית בישראל, מאת ד"ר סמי סמוחה.

ב. ימי עיון והרצאות (תשל"ט)

- (1) שני ימי עיון על יהדות תימן בשיתוף אוניברסיטת בן-גוריון, במסגרת המפעל "דיקנה של קהילה" (באפריל).
 (2) יום עיון על יחסי יהודים-מוסלמים בהיסטוריה ובימינו, בהשתתפות מרצים מהארץ ומחו"ל, (ביוני).
 (3) ההרצאה השנתית של החטיבה למורשת יהדות ספרד וארצות האיסלאם, תינתן ע"י פרופ' צבי אנקורי מאוניברסיטת ת"א על הנר-שא: "יהדות מזרח – לברור המושג לגלגור-ליו (ב-7.5.79).
מבחר מחקרים בהכנה
 (1) קובץ מחקרים במורשת יהדות ספרד וארצות האיסלאם (בדפוס), עורך: ד"ר יעקב ברנאי.
 (2) תולדות יהודי איזמיר במאות י"ז–י"ט, מאת ד"ר יעקב ברנאי וד"ר חיים גרבר.
 (3) מקראה ומקורות לתולדות היהודים בארצות האיסלאם בעת החדשה, עורך: צבי יהודה.
 (4) הקהילות היהודיות בפרת התיכון בארם-נהריים בשנים 1850–1800, מאת צבי יהודה.
 (5) רישומים ומחקרים של להגים ערביים-

החטיבה ללימודי קהילות ישראל במזרח באוניברסיטת בן גוריון בנגב, באר-שבע

בנושאים שונים: ספרות ימי-הביניים של קהילות המזרח וספרותם החדשה של יוצאי המזרח בישראל, הספרות העממית, תולדות קהילות המזרח וצפון-אפריקה השונות בימי-הביניים ובזמן החדש, מסורות לשוניות של עדות ישראל, לשון הלאדינו וספרותה ועוד. כל הקורסים מהר וים אף חלק בלתי נפרד מלימודי המחלקות השור-נות, ומשתתפים בהם מלבד תלמידי המחלקות, גם תלמידים מפאקולטות אחרות או תלמידים הבחרים בחטיבה כמסגרת לימודים מחייבת.

ב. מחקר

החטיבה יוזמת ומממנת מחקרים שונים בנושא תולדות יהודי-המזרח ומורשתם הרוחנית והתרבותית, הנערכים על-ידי מורי האוניברסיטה. ראויים לציון המחקרים הנעשים מתוך התבססות על תיעוד בע"פ, דהיינו ראיונות הנערכים עם יוצאי ארצות המזרח החיים בנגב.

ג. אנתולוגיות ועזרי-מחקר

מתוך הכרה שקידום ההוראה בנושא תולדות יהודי המזרח ומורשתם תלוי במדה רבה בקיומם

החטיבה נפתחה בשנת הלימודים תשל"ח, לאחר עבודת-הכנה של שנתיים לערך, ביוזמתם של מורים בפקולטה למדעי הרוח והחברה, ובעידודם של נשיא האוניברסיטה מר יוסף תקוע, דיקן הפקולטה באותם ימים – פרופ' וולטר אקרמן והדיקן הנוכחי – פרופ' אילן טרואן. החטיבה פועלת כמסגרת לימודים בין-מחלקתית, ומשותפת למחלקות ללשון העברית וספרותה, היסטוריה (היסטוריה של עם ישראל, פילוסופיה יהודית), מדעי ההתנהגות, תיגוך ולימודים כלליים. כמחצית מתקציבה של החטיבה מתקבל ממשד החינוך והתרבות, על-פי הסכם עם המרכז לשילוב מורשת יהדות המזרח הפועל במשרד זה, וכמחצית מן התקציב הכולל של האוניברסיטה.

פעילותה של החטיבה מתרכזת בארבעה תחומים עיקריים:

א. הוראה

בשנת תשל"ח נכללו בחטיבה עשרה קורסים. בתשל"ט – יש בה למעלה מעשרים קורסים

בנושא מורשת יהודי המזרח.

ד. הכשרת עוזרי מחקר

שלושה סטודנטים מכשירים עצמם למחקר, בהדרכתם של מורי החטיבה, מתוך הנחה, כי יש לבנות "דור המשך" לחוקרים העוסקים בתחומי פעילותה של החטיבה.

של ספרים מתאימים לצורך שימושם באוניברסיטאות ובבתי-הספר התיכוניים, יזמה החטיבה עריכת קובץ מאמרים מסכמים של ספרותם של יהודי המזרח וכשש אנתולוגיות. בהקשר זה ראוי לציין, כי החטיבה עומדת בקשר הדוק עם לשכת מחוז הדרום של משרד החינוך והתרבות ומשתפת פעולה אתה בקיום ימי-עיון, השתלמר יות והרצאות למורים, לתלמידים ולציבור הרחב

המרכז לחקר יהדות צפון אפריקה

4. פיתוח קשרים מדעיים עם מוסדות מחקר בחו"ל:

המרכז חתום על הסכם לשיתוף-פעולה מדעי עם המרכז לחקר ארצות הים-התיכון שבאקסאן פרובאנס (צרפת).

בהתאם להסכם הזה, שנחתם בשנת 1977, ייערכו כנסים משותפים לחוקרי המכון הצרפתי והחוקרים מישראל אחת לשנת-יים. הכנס הראשון התקיים בנובמבר באקס, בהשתתפותם של כ-10 חוקרים מישראל על נושא "היחסים בין יהודים למוסלמים בצפון-אפריקה במאה השנים האחרונות". כנס שני מתוכנן לאפריל 1980 בירושלים והוא ידון ב"קהילות היהודיות שבדרום המאגרב".

5. פירסומים

מ' שוקד, ש' דשן: "דור התמורה".
מ' אביטבול: משפחת קורקוס וההיסטוריה של יהודי מארוקו. הגיד מרדכי, כרוניקה על יהדות לוב מאת ר' מרדכי הכהן, בעריכת ה' גולדברג.

לשנה השוטפת אנו מתכננים את הוצאתם לאור של הפירסומים הבאים:

(א) קובץ מאמרים על יהדות צפון-אפריקה כמאה ה-19 וכמאה ה-20 (מתוך ההרצאות שהושמעו בכנס על יהדות צפון-אפריקה, שהתקיים בפסח תשל"ח).

יהדות אלג'יריה בין 1830 עד 1855 – מאת ש' שורצפוקס.

(מידע על אוניברסיטאות ומכוני-מחקר נוספים – בחוברות הבאות)

המרכז לחקר יהדות צפון-אפריקה הוקם ב-1975 במטרה לעודד את המחקר והפצת המורשת של יהדות צפון-אפריקה. פעילותו המדעית נחלקת כדלקמן:

1. פרויקטים היוזמים עליידי המרכז:

- (א) קטלוג כתבי-היד מצפון-אפריקה המצויים במכון בן-צבי.
- (ב) ביבליוגרפיה מוערת של הספרות המוד-פסת של חכמי צפון-אפריקה.
- (ג) אוסף מקורות על המעמד המשפטי של היהודים בארצות המאגרב בתקופה החד-שה.
- (ד) השירה והפיזוט של יהודי צפון-אפריקה במסגרת מפעל מקיף, הנעשה במכון, על השירה העברית בארצות המזרח.

2. עידוד מחקרים המוגשים למרכז עלייד גורמי-חץ:

- (א) מסורת הלשון של יהודי מארוקו – מאת ד"ר קציעה כ"ץ.
- (ב) הספרות היהודית – הצפון-אפריקאית בשפה הצרפתית – מאת ד"ר ק. טויטו.
- (ג) יהודי אלג'יריה בין 1870 עד 1900 – מאת ד"ר דוד כהן.
- (ד) אנטישמיות באלג'יריה – מאת פרופ' ע. סיוון.
- (ה) אטלס היסטורי של יהודי לוב ודרום תוני-סיה – מאת ד"ר ה. גולדברג.

3. הענקת מילגות לסטודנטים לתואר שני ולדוקטוראט.